

УДК 657:47.466

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ЯК ПРЕДМЕТ ЗАСТАВИ: ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

Пилипенко О. І.

У статті автором досліджено проблемне питання невизначеності законодавства щодо можливості використання корпоративних прав як предмета застави за зобов'язаннями. Неоднозначність змісту корпоративних прав зумовила особливості їх оцінки та відсутність єдиної методики обліку зазначеного об'єкту як предмета застави. На основі детального дослідження законодавчої бази в частині регулювання змісту, складових і особливостей використання корпоративних прав при здійсненні операцій із заставою надані рекомендації з удосконалення облікового відображення зазначених операцій.

Ключові слова: корпоративні права, застава, майнові права, договір застави

ВСТУП

Останнім часом спостерігаються тенденції до розширення кола об'єктів, які можуть бути предметом застави, зокрема, набуває популярності передача в заставу корпоративних прав.

В умовах економічної кризи, яка обумовила зниження платоспроможного попиту, традиційні предмети застави не здатні відшкодувати збитки банків від неповернення кредитів. Як свідчать результати аукціонів з реалізації заставленого майна, лише незначна його частина знаходить покупця. Більша ж частина вилученого заставленого майна (автомобілі, обладнання тощо) банками не використовується, їх зберігання потребує додаткових витрат, що лише збільшує збитки кредитора. Корпоративні права в цих відносинах виглядають набагато привабливіше, оскільки здатні приносити банку прибуток у вигляді дивідендів, навіть у випадку відсутності у третіх осіб попиту на них.

Однак, незважаючи на зростання кількості договорів застави корпоративних прав, є існують труднощі в реалізації прав кредитора при зверненні стягнення на такий предмет застави у разі невиконання боржником своїх зобов'язань за кредитним договором. Ці труднощі пов'язані з невизначеністю законодавства щодо можливості використання корпоративних прав як предмета застави за зобов'язанням, у тому числі за кредитним договором. Як наслідок, нерозробленою є методика обліку корпоративних прав як предмета застави.

Дослідженню правової сутності корпоративних прав приділяли увагу багато вчених (О.М. Віник [2], Н.С. Глусь [4], О.В. Щербина [21], Л.С. Нецька [15], В.М. Кравчук [12] та ін.). Разом з цим дослідженню обліку корпоративних прав як предмета застави приділялося недостатньо уваги.

Особливості приватизації в нашій країні і широкі можливості фондового ринку як засобу концентрації капіталу слугували причиною того, що більшість великих вітчизняних підприємств організовані в формі акціонерних товариств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз законодавства, передусім Цивільного кодексу України [20], Господарського кодексу України [5], Законів України “Про заставу” [9], “Про господарські товариства” [8], “Про акціонерні товариства” [7], свідчить про відсутність єдиного підходу до рішення питання щодо того, чи можуть корпоративні права бути предметом застави.

Відповідно до ст. 576 ЦК України [20] предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчуженим заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення. Відповідно до ст. 4 Закону України “Про заставу” [9] предметом застави можуть бути майно і майнові права. Постає питання: чи можна вважати корпоративні права різновидом вказаних об'єктів?

Майном, відповідно до ст. 190 ЦК України [20], вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Легальне визначення майнових прав наведено в ст. 1 Закону України “Про оцінку майна, майнових прав, професійну оціночну діяльність в Україні” [11], в якій під майновими правами розуміються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги.

Відносно визначення змісту корпоративних прав у чинному законодавстві немає єдності. Так, ст. 1.8 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [10] під корпоративними правами розуміє право

власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства, незалежно від того, чи створена така юридична особа у формі господарського товариства, підприємства, заснованого на власності однієї юридичної або фізичної особи, або в інших організаційно правових формах. Тобто, відповідно до цього визначення, корпоративні права не можуть бути віднесені до майнових прав, оскільки належать до права власності учасників товариства на статутний фонд (капітал) товариства. Майнові права, згідно з їх визначенням, є відмінними від права власності.

Корпоративні права мають відносний характер, тобто виникають лише щодо конкретної юридичної особи. Вони є комплексними за змістом і включають такі групи прав:

1) управлінські (немайнові) – право брати участь в управлінні, право голосу, право на отримання інформації про діяльність юридичної особи (ці права походять від права участі);

2) майнові – право на отримання частини прибутку від діяльності юридичної особи, право на отримання частини активів у випадку її ліквідації (ці права походять від права на частку в статутному капіталі) [16].

Майновий характер корпоративних прав обумовлений тим, що учасник товариства, вкладаючи в нього майно (кошти), одержує відповідні дивіденди або очікує виплат при виході з товариства чи від продажу акцій.

Даного виду права по-різному реалізуються та можуть обумовлювати різні наслідки для учасників господарських товариств. Так, акціонери-власники привілейованих акцій мають більше шансів на одержання коштів при ліквідації акціонерного товариства, ніж акціонери-власники простих акцій.

Права, що не мають безпосереднього майнового характеру, стосуються участі в управлінні товариством, у загальних зборах акціонерів (зборах учасників), виборі та обранні до органів товариств. Крім того, передбачається право одержувати інформацію про діяльність товариства, право виходити з товариства. Таким чином, майно не фігурує як матеріальний і юридичний об'єкт, оскільки права немайнового характеру спрямовані на належну організацію й функціонування органів товариства.

Існує тісний зв'язок немайнових прав з майновими. Це обумовлено тим, що управління спрямоване на організацію діяльності, щоб товариство ефективно функціонувало та забезпечувало прибутки учасникам (акціонерам).

Більшість науковців вважають саме товариство власником майна, переданого йому засновниками й учасниками у власність. Тобто, після того, як особа зробила внесок до статутного капіталу господарського товариства, вона перестає бути власником такого внеску, в чому б він не знаходив відображення. За таких обставин, визначення змісту корпоративних прав за допомогою конструкції права власності учасника (засновника) щодо статутного капіталу (його частки) товариства виглядає непереконливо.

Відповідно до ст. 167 ГК України [5] корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, які передбачені законом і статутними документами. Як витікає з наведеного визначення, корпоративні права включають в себе відмінні за характером повноваження. Вказана особливість корпоративних прав знайшла відображення і у ст. 2 Закону України “Про акціонерні товариства” [7], де під корпоративними правами розуміється сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають із права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів і активів акціонерного товариства в разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, які передбачені законом чи статутними документами.

Відмінності у понятті корпоративних прав у ст. 167 ГК України та Законі України “Про оподаткування прибутку підприємств” наведені в табл. 1.

Спільними в обох визначеннях є права на управління, отримання дивідендів і частини активів при ліквідації юридичної особи (господарської організації).

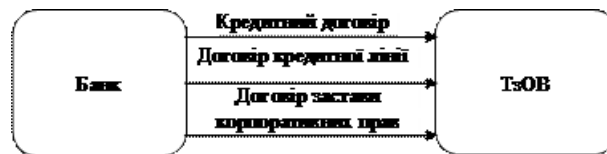
Таблиця 1 Порівняння визначення корпоративних прав у Господарському кодексі України та Законі України “Про оподаткування прибутку підприємств”

Господарський кодекс України (ст. 167)	Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” (ст. 1)
<p>Корпоративні права – права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської діяльності, що включають:</p> <p>1) участь особи в управлінні господарською організацією;</p> <p>2) отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації;</p> <p>3) активів у разі ліквідації останньої відповідно до Закону, а також інші правомочності, передбачені законом і статутними документами</p>	<p>Корпоративні права – право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи право на:</p> <p>1) управління;</p> <p>2) отримання певної частки прибутку такої юридичної особи;</p> <p>3) а також активів у разі її ліквідації, відповідно до чинного законодавства, незалежно від того чи створена така юридична особа у формі господарського товариства, підприємства, заснованого на власності однієї юридичної особи або фізичної особи, або в інших організаційно-правових формах</p>

У літературі неоднозначність змісту корпоративних прав зумовила відповідну оцінку. Справедливою є думка вчених, які вважають корпоративні права комплексними за змістом. Вчені відзначають, що корпоративні права включають не тільки майнові, але й організаційні елементи. До майнових належать право на одержання прибутку, право на одержання частини майна товариства в разі ліквідації; серед організаційних – право на участь в управлінні, одержання інформації про діяльність господарської організації. У той же час виділення майнових і організаційних елементів у змісті корпоративних прав має умовний характер. Вони не можуть розглядатися як самостійний об’єкт правовідносин, зокрема заставних.

Законом України “Про господарські товариства” [8] не передбачено окремих розгляд цих елементів. Так, у ст. 53 цього Закону прямо зазначено, що при передачі частки (її частини) третій особі відбувається одночасний перехід до неї всіх (а не виключно майнових чи організаційних) прав.

Автор А. Єфіменко [6] наводить приклад (рис. 1).

Рис. 1. Схема здійснення операцій з корпоративними правами як предметом застави

Банк уклав з ТзОВ “Альфа” кредитний договір, договір кредитної лінії та договір застави корпоративних прав для забезпечення виконання грошових зобов’язань.

Зобов’язання за кредитним договором виконані не були, у зв’язку з чим банк звернувся до господарського суду із позовом про звернення стягнення на предмет застави – корпоративні права.

Рішенням Господарського суду за вказаною справою позивачу відмовлено в задоволенні позовних вимог на тій підставі, що корпоративне право є особистим немайновим правом учасника (засновника, акціонера) на участь в управлінні, правом на отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, які передбачені законом і статутними документами. У рішенні зазначено, що вимога банку про звернення стягнення на предмет застави шляхом переведення корпоративних прав такого до товариства на позивача є безпідставною та не ґрунтується на обставинах справи і нормах законодавства.

Так, згідно зі ст. 589 ЦК України [20] у разі невиконання кредитного зобов’язання, забезпеченого заставою, банк має право задовольнити свої законні вимоги щодо відшкодування збитків шляхом звернення стягнення на предмет застави. Але ж боржник за кредитним договором і заставодавці за договором застави корпоративних прав, яким забезпечений кредитний договір, не збігаються, оскільки такий договір може укладатися лише із власниками цих прав, якими в розглянутій ситуації є фізичні особи, що не мають статусу суб’єктів підприємницької діяльності. Виходячи із правил підвідомчості справ, спір за кредитним договором

між банком і суб'єктом господарювання є господарським, тому й розглядатиметься господарським судом, а спір за договором застави (акцесорний договір, який існує лише за наявності основного договору), з урахуванням суб'єктного складу, має бути розглянутий у загальному суді. Водночас окремий розгляд цих пов'язаних між собою договорів, які опосередковують єдині відносини, різними судами унеможливить виконання одного з основних принципів здійснення правосуддя – повного та всебічного з'ясування всіх обставин спору, що може призвести до неможливості задоволення законних вимог кредитора.

Тому доцільним є визнання за корпоративними правами на законодавчому рівні здатності бути предметом застави, який не буде поглинений відомими з радянських часів видами застави. Для цього необхідно внести вище названі зміни до законодавства. Це дозволить позначити корпоративні права як особливий предмет застави, що створить умови для формулювання правових норм, які визначають порядок прийняття корпоративних прав у заставу, а також механізм звернення стягнення на корпоративні права у випадках, передбачених законом.

ВИСНОВОК

Визначення правової сутності копоративних прав як предмета застави дозволяє розглянути питання методики обліку таких операцій.

Для обліку копоративних прав як предмета застави рекомендуємо використовувати позабалансовий рахунок 05 "Гарантії та забезпечення надані". Забезпечення зобов'язань копоративними правами повинні реєструватися в Книзі записів застав і відображати в бухгалтерському обліку на рахунку 05 "Гарантії та забезпечення надані", з якого сума списується у випадку припинення права застави. У Книзі записів застав, яка повинна бути пронумерована, прошнурована, підписана керівником і головним бухгалтером заставодавця, описується склад корпоративних прав у заставі.

Такий порядок обліку пов'язаний з тим, що майно, яке передається, не переходить у власність заставодержателя, а знаходиться на балансі заставника. Списання з балансу відбувається при невиконанні зобов'язань за договором застави.

За рахунок заставленого майна заставодержатель має право задовольняти свої вимоги в повному обсязі, включаючи відсотки, відшкодувати збитки, пов'язані з простроченням, витрати на утримання заставленого майна. Такі витрати обов'язково підтверджуються документально.

За рахунок заставленого майна заставодержатель має право задовольняти свої вимоги в повному обсязі, включаючи відсотки, відшкодувати збитки, пов'язані з простроченням, витрати з утримання заставленого майна. Дані витрати повинні бути підтвержені документально. Вартість корпоративних прав, визначених предметом застави, пропонується обліковувати на забалансовому рахунку 05 "Гарантії та забезпечення надані". У тих випадках, коли суми, вирученої від продажу предмета застави, недостатньо для відшкодування загального збитку, заставодержатель має право одержати суму, якої не вистачає (якщо інше не передбачено умовами договору).

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батрин С. Юридична природа, зміст та сутність корпоративних прав / С. Батрин // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2008. – № 2. – С. 18-23.
2. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук / О.М. Вінник. – К., 2004. – 39 с.
3. Галіцина Н.В. Аспекти державної реєстрації товариств з обмеженою відповідальністю в Україні: матеріали наук.-практ. конф. / Н.В. Галіцина. – Запоріжжя, 2008. – С. 128.
4. Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Н.С. Глусь. – К., 2000. – 19 с.
5. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.
6. Єфименко А. Застава “корпоративних прав” чи “частин у статутному капіталі”? / А. Єфименко // Юридичний радник. – № 1(3). – 2005. – С. 16-14.
7. Закон України “Про акціонерні товариства” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>.
8. Закон України “Про господарські товариства” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1576-12>.
9. Закон України “Про заставу” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2654-12>.
10. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=334%2F94-%E2%F0>.
11. Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінну діяльність в Україні” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2658-14>.
12. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В.М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – 720 с.
13. Манжура Н. Спадкування корпоративних прав в Україні / Н. Манжура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2605>.
14. Мілявський М. Аспекти корпоративного захисту / М. Мілявський // Економіка. – 2010. – № 1. – С. 9-13.
15. Нецька Л.С. Правовий статус товариства з обмеженою відповідальністю цивільно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Л.С. Нецька. – К., 2001. – 20 с.
16. Нижний С.В. Правове регулювання застави корпоративних прав / С.В. Нижний // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3-4 (19-20). – С. 187-192.
17. Смирнова В.В. Корпоративні права як предмет застави / В.В. Смирнова // Економіка і право. – 2009. – № 2. – С. 17-20.
18. Спасибо-Фатєєва І.В. Застава та корпоративні права / І.В. Спасибо-Фатєєва // Корпоративне право. – 2009. – № 4. – С. 26-27.
19. Тверезенко О. Майнові права як внесок до СК / О. Тверезенко // Право та інновації. – 2008. – № 4. – С. 21-23.
20. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.
21. Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О.В. Щербина. – К., 2001.

Пилипенко Олексій Іванович, к.е.н., доцент, Державна академія статистики, обліку та аудиту